

Kiedy sprawiedliwość naprawcza wzmacnia społeczności rdzennych narodów, a kiedy je zawłaszcza?

Na całym świecie narody rdzenne domagają się nie tylko uznania, ale również samostanowienia: prawa do samodzielnego decydowania o swoich sprawach, w tym poprzez własne systemy prawne. Choć społeczność międzynarodowa przyjęła Deklarację Organizacji Narodów Zjednoczonych O Prawach Narodów Rdzennych, a wiele państw formalnie uznało ich konstytucyjne prawa do samostanowienia, ich wdrażanie często pozostaje niewystarczające. Jednym z najbardziej złożonych i symbolicznych pól walki o samostanowienie rdzennych ludów jest autonomia w zakresie stosowania prawa karnego.

W ostatnich dekadach sprawiedliwość naprawcza była szeroko promowana jako postępową alternatywę wobec represyjnych, scentralizowanych systemów karnych. Jej zwolennicy często podkreślają rzekome korzenie tego podejścia w rdzennych tradycjach rozwiązywania konfliktów, przedstawiając je jako powrót do bardziej relacyjnych, wspólnotowych praktyk. Jednak to powiązanie bywa problematyczne dla samostanowienia rdzennych narodów. W wielu przypadkach sprawiedliwość naprawcza jest wdrażana nie przez same narody rdzenne, lecz przez instytucje państwowe.. W rezultacie programy sprawiedliwości naprawczej mogą pełnić rolę zawłaszczenia, w których użycie języka rdzennych narodów, ich rytuałów czy estetyki maskuje utrzymywanie państwowej dominacji. Takie inicjatywy mogą podważać samostanowienie poprzez włączanie praktyk rdzennych do systemów, które nie zostały przez te społeczności zaprojektowane ani nadzorowane.

Projekt badawczy podejmuje kluczowe i wciąż niedostatecznie zbadane pytanie: ***W jaki sposób stopień autonomii prawnej i instytucjonalnej wpływa na autentyczność sprawiedliwości naprawczej w kontekście samostanowienia rdzennych ludów w systemie sprawiedliwości karnej?***

W centrum tej analizy znajduje się napięcie: z jednej strony sprawiedliwość naprawcza chwalona jest jako praktyka zakorzeniona w wartościach rdzennych społeczności, z drugiej — jest często wdrażana przez te same instytucje państwowe, które niegdyś tłumili (i wciąż regulują) rdzenne systemy prawne. Co się dzieje, gdy te tradycje są „odtwarzane” — ale na warunkach narzuconych przez państwo?

Aby odpowiedzieć na to pytanie, projekt porównuje dwa radykalnie odmienne studia przypadków: Family Group Conference (FGC) w Nowej Zelandii, wprowadzone w 1989 roku, często uznawane są za model sprawiedliwości naprawczej inspirowany maoryskimi zwyczajami. Zostały one przyjęte w wielu krajach, zwłaszcza tych z dużą populacją rdzenną. Krytycy jednak twierdzą, że ponieważ działają w pełni w ramach państwowego systemu prawnego, nie zapewniają rzeczywistej autonomii kulturowej. Wartości Maorysów są co prawda brane pod uwagę, ale faktyczna decyzyjność pozostaje po stronie państwa. Sistema Comunitario de Seguridad, Justicia y Reeducción (SCSJR) w Meksyku stanowi zupełnie inny model. Jest prowadzony przez rdzenne i afromeksykańskie społeczności stanu Guerrero. System ten obejmuje wybieranych lokalnie urzędników, autonomiczną policję i prawo oparte na tradycjach wspólnotowych. Odwołuje się do przedkolonialnych zasad, które funkcjonowały w tych społecznościach.

Porównując te dwa modele, możemy zastanowić się czy instytucje te rzeczywiście odzwierciedlają wartości i autorytet społeczności, którym mają służyć czy też funkcjonują jedynie jako symboliczne gesty.

Stawka jest wysoka. W wielu krajach rdzenni mieszkańcy są nadreprezentowani w więzieniach i marginalizowani w sądach. Te dysproporcje nie są przypadkowe — są efektem wielowiekowych, kolonialnych strategii, w których tłumiono rdzenne systemy prawne, podważano autorytet wspólnot i penalizowano ich sposób życia.

Projekt koncentruje się na sprawiedliwości naprawczej, ponieważ stanowi ona jedno z najbardziej widocznych, politycznie nacechowanych i symbolicznie obciążonych pól styku między rdzennymi tradycjami prawnymi a instytucjami państwowymi. Choć często przedstawiana jest jako narzędzie dekolonizacji, bywa równie podatna na zawłaszczenie. Skupienie się na tym obszarze pozwala precyzyjnie przeanalizować, jak autonomia prawna wpływa na autentyczność normatywną.

Dzięki analizie relacji między autonomią, tradycją i konstrukcją instytucjonalną, badanie to wspiera rozwój takich systemów sprawiedliwości, które nie tylko używają języka, ale realnie wzmacniają prawo rdzennych społeczności do samostanowienia. Projekt oferuje oryginalne ramy analityczne, które pozwalają odróżnić instytucje naprawcze, które wspierają od tych, które zawłaszczają.